

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Doktori Iskola
Gazdaságtörténeti Műhely

Doktori disszertáció tézisei

LÁSZLÓ MÁRTON

KOLLEKTIVIZÁLÁS A SZÉKELYFÖLDÖN

(1949-1962)

Marosvásárhely

2013

A kutatás előzményei, problémafelvetés

Az egyetemes történelem során a vidéki társadalom a legmélyebb átalakulást a legrövidebb idő alatt a jelenkor „kommunizmusnak” nevezett időszakában érte meg, amikor alig egy évtized alatt gyökeresen átalakították a gazdálkodási módot, a földtulajdon-formákat és a falusi társadalom rétegződését. Egyéni és közösségi tragédiák kísérték azt az ideológiailag meghatározott, az emberi természetet és a gazdasági ésszerűséget teljesen figyelmen kívül hagyó abszurd kísérletet, amely végül teljes csődbe jutott, terhes örökséget hagyva maga után.

A változások egyik elszenvedője a vidéki társadalom volt, amelyet földtulajdonától megfosztották, elitjét megsemmisítették, és kollektív gazdaságokba kényszerítették. A folyamat „kollektivizálás” néven közismert, de ennél többet takar: a vidéki gazdaság és társadalom teljes átalakítását.

Az átalakítás részletes feldolgozására, a folyamat és annak összetevőinek elemzésére eddig még nem került sor. Nem létezett a Székelyföldi kollektivizálásnak egy eseménytörténete, a legkirívóbb erőszakos cselekményekre és a megmozdulásokra nem készültek esettanulmányok, csak pár interjúkötetre és tanulmányra támaszkodhattunk.

A követett módszertan

Módszeremet a rendelkezésre álló forrásanyag határozta meg, amelyet döntően a hatalom termelt, ezért azt a kritikai, összehasonlító forráselemzésnek vetettük alá, amit néhány esetben az szóbeli forrásokból történő adatgyűjtéssel egészítettük ki.

Az írott forrásokból elsősorban a hatalom „bikkfanyelvét” azaz a kommunista retorikát kellett dekódolni ha az igazsághoz közelebb akartam kerülni. Emellett a pártiratok másik jellemzője az általános és az egyedi jelenségek összemosása, ami miatt több esetben el kellett tekintenem az adat felhasználásáról, illetve kénytelen voltunk minden egyes településen történt

eseményt külön-külön rekonstruálni a pártiratokban lévő általános következtetések megbízhatatlansága miatt.

A statisztikák tekintetében általános a vélekedés, hogy a kommunizmus időszakából származó statisztikákat hamisították, emiatt használhatatlanok, ezért a kutatás során használt statisztikákat összehasonító módon próbáltuk vizsgálni, illetve lehetőség szerint az „alapszintű” (községi, illetve rajoni) adatokból állítottunk össze tartományi szintű adatsorokat. A statisztikákból levonható következtetésekkel óvatosan bántunk, általában csak folyamatok lassulásának vagy felgyorsításának megragadására használtuk.

Az erőszakos módszerek, atrocitások kiderítése az egyik legnehezebb feladat volt, a legtöbb ilyen eset vonatkozásában csak akkor találunk erre vonatkozó adatokat az iratanyagban, ha valamilyen nagyarányú megmozdulást követően felsőbb utasításra kivizsgálták az eseményeket.

Az új eredmények

A kutatások eredményeképpen rendelkezünk a székelyföldi kollektivizálás egy bővített eseménytörténetével, elkészült a kollektivizálás-ellenes megmozdulások egy elfogadható részletességű leírása; a gyilkossági eseteknél az áldozatok beazonosítása, a kivégzés időpontjának és körülményeinek meghatározása, valamint egy esetben a teljes rekonstruálás. (Kiss István gazdálkodó esetében, amit a Pázmány Péter Egyetem bölcsészettudományi karán 2011-ben szervezett konferencián be is mutattam, jelen disszertációban terjedelmi okokból nem közöljük.)

Sikerült összeállítani (igaz, több hónapnyi hiánnyal) a kollektivizálás folyamatát havonkénti bontásban az 1953-1962-es évekre, és meghatároztuk a kollektivizálás során használt módszereket, valamint tipologizáltuk azokat.

A rendelkezésre álló forrásanyag jellemzői miatt az eseménytörténet egyenetlen: egyes – adatgazdag – időszakokat rendkívül részletesen sikerült rekonstruálni, más időszakok eléggé vázlagszerűek.

Az *állam elvonási technikái* közül a *mezőgazdasági adót* az 1947-1955 évekre elemeztem, arra az időszakra, amikor összehasonlítható adatokkal rendelkezünk megállapítható hogy folyamatos a gabona és a legfontosabb mezőgazdasági termények átlagjövedelem-értékének – és ezzel együtt adójának – emelkedése. A háziállatok esetében enyhébb emelést tapasztalunk, ami 1955-ben megállt, ekkor tudatosíthatták a mezőgazdasági politika alakítói, hogy a haszonállatok számának csökkenését meg kell állítani, ennek első lépése lehetett a rájuk kivetett adóterhek növelésének megállítása.

A két *pénzreform* vizsgálata során megállapítható, hogy a pénzváltás a vidéki tehetős réteget jelentősen leszegényítette és a magánkezdeményezésekre, termelői tevékenységre visszafogó hatást gyakorolt.

A *beszolgáltatási rendszert* esetében csak a terménybegyűjtés módját volt lehetőségem vizsgálni, az elvonás mértéke egyelőre nem kvantifikálható a nem kompatibilis és csupán rész-adatok miatt, de az írásos és szóbeli visszaemlékezések alapján kijelenthetjük, hogy a kötelező beszolgáltatás az állami elvonás legfontosabb eszköze volt. Egyrészt a gazdáknak a beadott terményeik után a szabadpiaci ár töredékét fizették, másrészt a beszolgáltatandó mennyiség annyira nagy volt főként a kuláknak minősítettek számára, hogy gyakran semmijük sem maradt a beszolgáltatás lerovása után. Az elvonást még tetézte a rossz szervezés miatti, a gazdák és a beszolgáltatandó állatok felesleges ide-oda hurcolása; a helyi adottságok figyelembevétele nélkül összeállított kvóták, amikben az illető vidéken nem termesztett terményeket követeltek.

A *földtulajdon-viszonyok megváltoztatása* tekintetében megállapítható, hogy egy jól átgondolt, hosszútávú stratégiát érvényesítettek az ország vezetői. Legelőször 1947-ban a földvásárlást vonták állami ellenőrzés alá, hogy a lefoglalni kívánt nagybirtokokat ne hagyják eladni tulajdonosaik, majd 1949-ben kisajátították azokat. Ugyanebben az évben az államsegélyen miatt függő helyzetben lévő egyházak földjeinek jórésztét is megszerezték, és ebben az évben indult be a kollektivizálás is, ami a magántulajdonú kisbirtokok fokozatos megszűnésével járt. A nagyobb földterülettel rendelkezők emelt – gyakran teljesíthetetlen – beszolgáltatási kötelezettséget kaptak, az állam pedig nagyvonalúan hajlandónak mutatkozott a „felajánlott” földek átvételére, amit sok gazda ki is használt hogy megszabaduljon a földjétől. A bő másfél évtizedes folyamat végére már jelentéktelen nagyságú magántulajdonú földterület maradt, a többi kollektív gazdaságok tulajdonává vált, a nagybirtokok pedig állami tulajdonban működtek tovább.

A *kollektivizálás* folyamatát vizsgálva megállapítottuk, hogy a hatalom a kényszerítő, ösztönző módszereket ötvözte a fizikai erőszakkal. A nincstelen vidéki réteget a kis háztáji földek ígéretével csábították be az új gazdaságokba, a gazdaréteget pedig zsarolással, megfélemlítéssel vagy akár fizikai erőszakkal iratták be a kollektív gazdaságba.

Természetesen a földműves társadalom ellenállt, ami néha egy-egy vidéket átfogó megmozdulásokban csúcsosodott ki. A hatalom ezeket leverte, néha időleges meghátrálásra, vagy kompromisszumokra kényszerült, de legfeljebb csak lassítani lehetett a folyamatot, amely bő másfél évtized alatt maga alá gyűrte a vidéki társadalmat.

A hatalom a kollektivizálás során erőszakos eszközökhöz legelőször 1950 nyarán nyúlt, megfélemlítő célú kivégzéseket is alkalmazva. A vidéki társadalom reakciója megmozdulásokban öltött

testet, de az ellenállást a hatalom – ha kellett fegyverrel – leverte. Egy konszolidációs időszakot követően 1952 nyarán újra tömeges kollektivizálásra került sor, de Sztálin halála után nemsokára leállították a további szervezést. 1955 végéig stagnált a kollektivizálás, és a következő évben is a magyarországi események miatt kevés előrehaladás történt a Székelyföldön. Kollektivizálás helyett a szövetkezetesítésre fektették a hangsúlyt, azaz mezőgazdasági társulásokat alakítottak meg, egyre gyorsuló ütemben: ezek területe 1956-ban félszeresével bővült, 1957-ben kétszeresével, 1958-ban megörszöröződött, 1959-ben megduplázódott; taglétszámuk 1957-ben több mint kétszeresére nőtt, 1958-ban megháromszorozódott.

A kollektív gazdaságok növekedése jóval mérsékeltebb maradt 1961-ig, de ebben az évben megkezdődött a mezőgazdasági társulások kollektív gazdaságokká alakítása: a mezőgazdasági társulások és a kollektív gazdaságok együttes taglétszáma, valamint össz-földterületük az év folyamán – ingadozásokkal ugyan – de az év elején és végén nagyjából ugyanannyi, csak évközben a terület és a tagság egyrészét „átszervezték” a kollektív gazdaságokba. A folyamat 1962 márciusáig tartott, utána már elkezdődik a kollektív gazdaságok összevonása.

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációk

- Collectivisation and rural change. Nándor Bárdi – Csilla Fedinec – László Szarka (editors): *Minority hungarian communities in the twentieth century*. Columbia University Press, New York, 2011, 366-378. Társszerző: Bárdi Nándor.
- Kollektivizálás a Székelyföldön. A vidéki gazdaság és társadalom átalakítása 1949-1962. *Heller Farkas Füzetek* 2010, 63-75.
- A kollektivizálás menetrendje és modelljei a Székelyföldön. *Korall* 36., 2009. július, 55-84.
- László Márton (szerk.): Máthé János: *Magyarhermány kronológiája*. Pro-Print, Csíkszereda, 2008.
- A kollektivizálás és a falu átalakítása. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla - Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó - MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008, 234-241. Társszerző: Bárdi Nándor
- László Márton: Kollektivizálás a Székelyföldön 1950-1951. Bárdi Nándor-Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbség történetében*. 2006, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 277-293.
- A vidéki társadalom, tulajdonviszonyok az ötvenes évek Romániájában. *Korunk* 2006/február, 59-64.
- Kollektív gazdaság-ellenes akciók Maros tartományban 1950-1951. Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években-Tanulmányok*. Pro-Print, Csíkszereda, 2005, 199-272.
- Többszemponútú kollektivizálástörténet. Dorin Dobrinicu, Constantin Iordachi (szerk.): *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Iași, 2005, Polirom. *Régió* 2005/3, 178-183. (Recenzió)